

DOKUMENT PËR POLITIKA PUBLIKE

MENAXHIMI BRENDIAK DHE PËRZGJEDHJA E KANDIDATËVE

*Ndikimi mbi procesin legjislativ dhe llogaridhënien parlamentare në Republikën e
Maqedonisë së Veriut*

Autor:

Nino Sotirovski

Politolog / Ekspert për qeverisje demokratike dhe politika

Shkup

Dhjetor 2025

Përmbledhje ekzekutive

Organizimi brenda-partiak dhe proceset e përzgjedhjes së kandidatëve përbëjnë një faktor kyç, por shpesh i nënvlerësuar, në cilësinë e procesit legjislativ dhe llogaridhënies parlamentare. Në kontekste me centralizim të lartë partiak, rregullat formale të menaxhimit të brendshëm ndikojnë ndjeshëm mbi sjelljen e të zgjedhurve, autonominë e tyre dhe marrëdhënien me rolin institucional të parlamentit.

Ky dokument analizon se si dizajni normativ i partive politike parlamentare në Maqedoninë e Veriut – posaçërisht rregullat statutare për organizimin e brendshëm dhe përzgjedhjen e kandidatëve – ndikon mbi sjelljen parlamentare, debatin legjislativ dhe mekanizmat e llogaridhënies. Analiza bazohet në shqyrtimin sistematik të statuteve dhe akteve relevante të brendshme të partive parlamentare, të kombinuara me gjetjet e raporteve kombëtare, ndërkombëtare dhe analitike.

Gjetjet tregojnë një dominim të qartë të centralizimit në përzgjedhjen e kandidatëve, pjesëmarrje të kufizuar të strukturave lokale dhe mekanizma të fortë kontrolli partiak, gjë që çon drejt disiplinës së lartë partiake dhe autonomisë së reduktuar të deputetëve. Këto dinamika kanë pasoja të drejtpërdrejta për cilësinë e procesit ligjbërës dhe efikasitetin e mbikëqyrjes parlamentare.

Në bazë të analizës, dokumenti paraqet rekomandime konkrete në nivel brenda-partiak, institucional dhe mbikëqyrës, të cilat synojnë forcimin e demokracisë së brendshme të partive, llogaridhënies parlamentare dhe ekuilibrit institucional, në pajtim me standardet evropiane demokratike.

Përgatitur në kuadër të nën-grantit: **“Demokrati e udhëhequr nga të dhënat: Monitorimi i partive politike për një të ardhme më transparente”**, i financuar nga Bashkimi Evropian në kuadër të projektit **“Monitorimi i integritetit në Ballkanin Perëndimor dhe Turqi: organizatat civile në luftën kundër korrupsionit me të dhëna për integritetin politik”**, i implementuar nga Transparency International – Maqedonia në partneritet me degët e TI në rajon. Përmbajtja e këtij dokumenti është përgjegjësi ekskluzive e **Asociacionit për Iniciativë Demokratike (ADI)** dhe autorit dhe në asnjë rrethanë nuk duhet të konsiderohet se pasqyron qëndrimet e Transparency International – Maqedonia apo të Bashkimit Evropian.

Hyrje dhe kontekst

Partitë politike janë aktorë kyç në demokracitë bashkëkohore përfaqësuese, sepse jo vetëm strukturojnë konkurrencën politike, por edhe kontrollojnë përzgjedhjen e elitave politike dhe qasjen në institucione. Siç thekson Sartori, mënyra se si partitë organizohen dhe funksionojnë brendësisht ka ndikim thelbësor mbi cilësinë e sistemit demokratik (Sartori, 2005). Në këtë kuptim, demokracia brenda-partiake është segment i rëndësishëm, por shpesh i anashkaluar i qeverisjes demokratike.

Teoritë klasike dhe bashkëkohore sugjerojnë se partitë kanë tendencë strukturore drejt koncentrimit të pushtetit te elitat drejtuese, duke kufizuar rolin e anëtarësisë dhe vënë në pikëpyetje funksionin e tyre demokratik (Michels, 1962; Katz & Mair, 1995).

Në Maqedoninë e Veriut, këto gjetje teorike janë posaçërisht të rëndësishme. Sistemi politik karakterizohet nga disiplinë e fortë partiake, vendimmarrje e centralizuar dhe rol dominues i udhëheqjes partiake në përzgjedhjen e kandidatëve, me një kornizë ligjore që i lë partive autonomi të konsiderueshme për rregullimin e proceseve të tyre të brendshme. Raportet ndërkombëtare dhe vendore tregojnë mangësi strukturore në transparencë, gjithëpërfshirje dhe llogaridhënie të funksionimit partiak (OSCE/ODIHR & Venice Commission, 2020; European Commission, 2024).

Ky dokument fokusohet në analizën e statuteve dhe dokumenteve të brendshme të partive parlamentare si burime formale kryesore për të kuptuar dizajnin normativ të menaxhimit partiak dhe proceset e përzgjedhjes së kandidatëve.

1. Kuadri ligjor, institucional dhe ndërkombëtar

Qeverisja brendapartiake dhe proceset e përzgjedhjes së kandidatëve në partitë politike në Maqedoninë e Veriut rregullohen përmes një kombinimi të kuadrit ligjor kombëtar, akteve të brendshme partiake dhe standardeve demokratike ndërkombëtare. Ky mekanizëm shumë-shtresor rregullator u mundëson partive autonomi të konsiderueshme në organizimin e funksionimit të tyre të brendshëm, por njëkohësisht vendos pritshmëri të qarta sa i përket transparencës, gjithëpërfshirjes demokratike dhe llogaridhënies.

1.1. Kuadri ligjor kombëtar

1.1.1. Ligji për partitë politike

Aktin themelor ligjor që e rregullon funksionimin e partive politike është **Ligji për partitë politike**, i cili përcakton statusin e tyre juridik dhe detyrimin për të pasur statut si akt themelor normativ të brendshëm.

Edhe pse Ligji e thekson rolin e statuteve në rregullimin e organeve, kompetencave dhe proceseve vendimmarrëse, ai **nuk përcakton standarde konkrete** apo kritere minimale për demokraci brendapartiake, e as nuk i rregullon në mënyrë të detajuar zgjedhjen e udhëheqjes ose përzgjedhjen e kandidatëve për funksione publike.

Kjo qasje u lë partive diskrecion të gjerë, duke rezultuar në modele organizative të ndryshme – nga ato formalisht gjithëpërfshirëse deri te sistemet me vendimmarrje të thellë të centralizuar.

1.1.2. Kodi Zgjedhor

Kodi Zgjedhor rregullon procesin e kandidimit dhe zgjedhjen e deputetëve, përfshirë:

- rregullat për dorëzimin e listave të kandidatëve,
- sistemin zgjedhor,
- kuotat e detyrueshme të përfaqësimit gjinor.

Me kërkesën për **të paktën 40% përfaqësim të gjinisë më pak të përfaqësuar**, Kodi krijon mekanizëm formal për rritjen e përfshirjes gjinore.

Megjithatë, proceset e përzgjedhjes, renditjes dhe vendimit final për kandidatët mbeten plotësisht në kompetencë të partive politike. Shkalla e transparencës dhe e pjesëmarrjes së anëtarësisë ndryshon ndjeshëm, varësisht nga dizajni normativ i brendshëm.

1.2. Kuadri institucional dhe mbikëqyrja

Edhe pse nuk ekziston një institucion i posaçëm i ngarkuar me mbikëqyrjen e demokracisë brendapartiake, disa organe shtetërore ndikojnë indirekt mbi funksionimin e partive:

- **Komisioni Shtetëror i Zgjedhjeve (KSHZ)** – kontrollon ligjshmërinë e listave zgjedhore, por **nuk** vlerëson legjitimitetin demokratik të proceseve të brendshme partiake.
- **Komisioni Shtetëror për Parandalimin e Korrupsionit (KSHPK)** dhe **Enti Shtetëror i Auditimit (ESA)** – mbikëqyrin financimin e partive, duke ndikuar kështu indirekt në integritetin dhe llogaridhënien e tyre.
- **Mbrojtja gjyqësore** në çështjet brendapartiake është e kufizuar dhe zakonisht merret vetëm me çështje formale, pa ndërhyrë në demokracinë e brendshme.

Ky aranzhim institucional krijon një situatë ku demokracia brendapartiake varet kryesisht nga **vetërregullimi** dhe vullneti demokratik i vetë partive – duke rritur rëndësinë e statuteve dhe akteve të brendshme si objekt analize.

1.3. Standardet ndërkombëtare dhe evropiane

Organizatat ndërkombëtare kanë zhvilluar parime të qarta për funksionimin demokratik të partive politike.

1.3.1. OSBE/ODIHR dhe Komisioni i Venecias

Në *Guidelines on Political Party Regulation* (2020), ato theksojnë se partitë duhet të sigurojnë:

- demokraci të brendshme,
- procedura transparente për zgjedhjen e udhëheqjes dhe kandidatëve,
- pjesëmarrje efektive të anëtarëve.

Statutet duhet të jenë **publikisht të qasshme**, të qarta dhe të zbatohen në praktikë për të shmangur përqendrimin e tepërt të pushtetit.

1.3.2. GRECO

GRECO thekson se mungesa e llogaridhënies së brendshme dhe proceset jotransparente të vendimmarrjes krijojnë rreziqe për:

- korrupsion politik,
- klientelizëm,
- nepotizëm.

Edhe pse fokusi primar i GRECO-s është financimi, ajo nënvizon rëndësinë e procedurave demokratike të brendshme për integritetin politik.

1.3.3. Komisioni Evropian

Në raportet për sundimin e ligjit, Komisioni Evropian vlerëson standardet demokratike, transparencën dhe llogaridhënien e partive politike në vendet kandidate. Edhe pse nuk ka rregulla detyruese për demokracinë brendapartiake, kjo temë trajtohet si pjesë e kontekstit të:

- pluralizmit politik,
- sundimit të ligjit,
- cilësisë së institucioneve.

1.4. Kuadri analitik i këtij dokumenti të politikave

Bazuar në kuadrin ligjor dhe ndërkombëtar të mësipërm, dokumenti përdor një kombinim të:

- dispozitave ligjore,
- zgjidhjeve statutore,
- standardeve ndërkombëtare,

si kriteret për vlerësimin e proceseve brendapartiake.

Ky qasje mundëson:

- identifikimin e harmonizimit mes rregullave formale dhe parimeve demokratike;
- analizën e përqendrimit të pushtetit dhe pjesëmarrjes së anëtarësisë;
- vlerësimin e ndikimit të këtyre proceseve në kapacitetin legjislativ dhe llogaridhënien parlamentare.

Dokumenti nuk synon matje kuantitative të demokracisë brendapartiake, por ofron një vlerësim cilësor bazuar në dokumentet formale dhe burime analitike sekondare.

2. Analizë e detajuar e statuteve dhe organizimit formal të partive politike parlamentare në Republikën e Maqedonisë së Veriut

Sipas metodologjisë së parashikuar, kjo kapitull bazohet në një analizë sistematike të statuteve dhe akteve relevante të brendshme të partive politike parlamentare në Maqedoninë e Veriut, si burime kryesore për rregullat formale të qeverisjes dhe vendimmarrjes brenda partive. Analiza trajton dizajnin normativ të partive, dmth mënyrën se si rregullohet formalisht shpërndarja e pushtetit, përzgjedhja e drejtuesve dhe kandidatë për funksione zgjedhore, pa hyrë në këtë fazë në një vlerësim të detajuar empiric të praktikës.

Ky qasje është në përputhje me analizat akademike dominuese mbi partitë politike, të cilat i trajtojnë statutet si “kushtetutat e partive” dhe si një tregues kryesor për nivelin e demokracisë brenda partisë, centralizimit dhe përfshirjes (Sartori, 2005; Scarrow, 2005; Katz & Mair, 1995). Në të njëjtën kohë, standardet ndërkombëtare të OSBE/ODIHR dhe Komisionit të Venedikut theksojnë se rregullat statutarë të qarta, transparente dhe të parashikueshme janë kusht paraprak për funksionimin demokratik të partive politike (OSCE/ODIHR & Venice Commission, 2020).

Bashkimi Socialdemokrat i Maqedonisë (SDSM)

Statuti i SDSM vendos një model organizativ kongresual, ku Kongresi është i përcaktuar si organi më i lartë me kompetenca të gjera politike dhe kadrovike. Ai ka përgjegjësi për miratimin e dokumenteve programore, marrjen e vendimeve për pjesëmarrje zgjedhore dhe koalicione, si dhe përcaktimin e kandidatëve për funksione zgjedhore, duke e pozicionuar Kongresin si institucionin qendror në ciklin politik dhe zgjedhor të partisë (SDSM, Statuti, 2020).

SDSM dallon normativisht përmes vendosjes së zgjedhjeve të drejtpërdrejta brenda partisë për presidentin, me të drejtë vote për të gjithë anëtarët e regjistruar. Ky model forcon formalisht

legjitimitetin e lidhshimit të bazuar në anëtarësi dhe përbën një shembull relativisht të rrallë të përzgjedhjes përfshirëse të liderëve në rajon (Scarrow, 2015).

Sa i përket përzgjedhjes së kandidatëve për deputetë, Statuti i SDSM parashikon të drejtën e organizatave lokale për të propozuar kandidatë, duke futur normativisht një element iniciative “nga poshtë-lart” në proces. Megjithatë, vendimi përfundimtar dhe verifikimi i listave të kandidatëve mbeten në kompetencë të organeve qendrore, që rezultojnë në një përzgjedhje kryesisht të centralizuar dhe me autonomi të kufizuar të strukturave lokale në fazën përfundimtare të vendimmarrjes (WFD, 2024).

VMRO-DPMNE

Statuti i pastruar i VMRO-DPMNE përcakton një model klasik kongresual të centralizuar, me një hierarki të qartë të organeve: Kongresi, Presidenti, Komiteti Qendror dhe Komiteti Ekzekutiv. Kongresi është formalisht organi më i lartë, ndërsa Komiteti Qendror siguron vazhdimësinë e vendimmarrjes politike ndërmjet dy kongreseve (VMRO-DPMNE, Statuti, 2021).

Nga këndvështrimi i përzgjedhjes brenda partisë, Komiteti Ekzekutiv ka kompetenca kyçe në propozuar dhe përcaktuar kandidatët për funksione zgjedhore, si dhe në kontrollin e vendimeve të organeve më të ulëta. Ky dizajn normativ tregon një nivel të lartë centralizimi vertikal, ku organet ekzekutive qendrore funksionojnë si “filtër” kryesor në procesin e përzgjedhjes së kandidatëve. Ky model përputhet me teorinë e “partive kartel”, ku elitë të ngushta përqendrojnë kontrollin mbi resurset kyçe kadrovike dhe organizative (Katz & Mair, 1995).

Levica

Statuti i Levicës vendos një model organizativ kompozit me disa organe kolektive, ku Plenumi dhe Komiteti Qendror luajnë një rol qendror në vendimmarrjen formale. Plenumi është përcaktuar si organi suprem, ndërsa Komiteti Qendror vendos ndërmjet dy plumeve, duke krijuar një sistem me shumë nivele të qeverisjes kolektive (Levica, Statuti, 2019).

Statuti rregullon detajisht procedurat e votimit, llojet e shumicës dhe kushtet për marrjen e vendimeve kyçe, që përbën një tregues pozitiv normativ për transparencë procedurale dhe legjitimitet të brendshëm. Në të njëjtën kohë, kompetencat e konsiderueshme të organeve qendrore dhe roli i Presidentit në koordinim dhe drejtim politik krijojnë mekanizma centralizimi vertikal, me autonomi të kufizuar të strukturave më të ulëta.

Sa i përket përzgjedhjes së kandidatëve, statuti parashikon formalisht nominim dhe verifikim kolektiv përmes organeve qendrore. Megjithatë, përqendrimi i kompetencave vendimmarrëse dhe mungesa e kriterëve të detajuara rezultojnë në përzgjedhje të kontrolluar nga elitat në praktikë, duke përputhur me ligjin klasik të “hekurit të oligarkisë” (Michels, 1962; WFD, 2024).

Bashkimi Demokratik për Integrim (BDI)

Statuti i BDI-së vendos një model kongresual të fortë të centralizuar, ku Kongresi është organi më i lartë, ndërsa Këshilli i Përgjithshëm funksionon si organ kyç ndërmjet dy kongreseve (BDI,

Statuti, 2014). Përmes zgjedhjes së presidentit dhe anëtarëve të Këshillit të Përgjithshëm, Kongresi përqendron legjitimitetin kadrovik dhe politik në nivelin më të lartë.

Përzgjedhja e kandidatëve për deputetë zhvillohet nëpërmjet një mekanizmi dy-nivësh, ku strukturat ekzekutive përgatitin listat e propozuara, ndërsa Këshilli i Përgjithshëm i verifikon ato. Edhe pse ky model formalisht përfshin një fazë verifikimi, iniciativa dhe kontrolli mbeten tek organet qendrore, që rezultojnë në një centralizim të lartë të vendimeve kadrovike – një model tipik për partitë në demokracitë tranzicionale (Kitschelt, 2000).

Aleanca për Shqiptarët

Statuti i Aleancës për Shqiptarët dallon me theksimin e qartë normativ mbi demokracinë dhe transparencën brenda partisë. Në dispozitat bazë theksohet se sovraniteti rrjedh nga anëtarësia, dhe strukturat lokale kanë të drejtë të përcaktuar qartë për të propozuar kandidatët për funksione zgjedhore (Aleanca për Shqiptarët, Statuti, 2024).

Ky model krijon një kanal të strukturuar “nga poshtë-lart” për nominim, ku propozimet lokale kanë status formal në procesin e përzgjedhjes. Edhe pse organet qendrore mbajnë vendimin përfundimtar, dizajni normativ i afrohet më shumë modeleve përfshirëse të përzgjedhjes së kandidatëve të njohura në literaturën komparative dhe standardet ndërkombëtare (Scarrow, 2005; OSCE/ODIHR & Venice Commission, 2020).

Alternativa

Statuti i Alternativës vendos një model kongresual me Asamblenë Qendrore si organin më të lartë ndërmjet dy kongreseve. Kongresi zgjedh dhe shkarkon presidentin, ndërsa Asambleja Qendrore ka një rol të rëndësishëm në drejtimin politik dhe miratimin e listave të kandidatëve (Alternativa, Statuti, 2023).

Ky model kombinon verifikim kolektiv formal me një rol iniciativë të fortë të presidentit në propozuar kandidatët, në përputhje me modelet dominuese të qeverisjes së partive në rajon dhe me gjetjet mbi konkurrencën e kufizuar brenda partisë (Vachudova, 2020; WFD, 2024).

2.1. Gjetjet sintetike (Pasqyrë normativ)

Në përmbledhje, analiza e statuteve dhe raporteve analitike relevante tregon se të gjitha partitë parlamentare të shqyrtuara janë formalizuar rreth parimit kongresual, por me ndryshime të konsiderueshme në nivelin e centralizimit dhe përfshirjes. SDSM dallon normativisht me një model të zgjedhjes direkte të liderit nga anëtarët, ndërsa partitë e tjera përdorin kryesisht përzgjedhjen kongresuale ose qendrore-ekzekutive të drejtuesve dhe kandidatëve.

Raportet analitike dhe ato monitoruese konfirmojnë gjithashtu se ekziston një hendek sistematik midis rregullave formale dhe praktikës së tyre, ku centralizimi i vendimeve kadrovike dhe transparenca e kufizuar mbeten modelet dominuese (OSCE/ODIHR, 2024; WFD, 2024; Komisioni Evropian, 2024; GRECO, 2023). Këto gjetje përputhen me literaturën akademike mbi partitë në demokracitë tranzicionale dhe ofrojnë bazë të fortë për pjesën tjetër të dokumentit të politikave

publike, që do të analizojë ndikimin e këtyre strukturave mbi procesin legjislativ dhe llogaridhënien publike.

3. Procesi i përzgjedhjes së kandidatëve: norma kundrejt praktikës

Edhe pse statutet e partive politike parlamentare në Maqedoninë e Veriut formalisht parashikojnë nivele të ndryshme të demokracisë brenda partisë dhe pjesëmarrjes në përzgjedhjen e kandidatëve, zbatimi praktik i këtyre rregullave tregon një hendek të konsiderueshëm midis dizajnit normativ dhe vendimmarrjes reale. Ky hendek është veçanërisht i dukshëm në proceset e nominimit, renditjes dhe verifikimit të kandidatëve për deputetë, ku procedurat formale shpesh plotësohen ose zëvendësohen me mekanizma joformalë të kontrollit partiak.

Raportet analitike dhe studimet monitoruese mbi demokracinë brenda partisë tregojnë se, pavarësisht ndryshimeve në modelet statutore, drejtuesit qendrorë të partive zakonisht ruajnë rolin dominues në përzgjedhjen përfundimtare të kandidatëve (WFD, 2024; IDSCS). Kjo krijon një konvergjencë në praktikë, ku zgjidhje normativisht të ndryshme formalisht çojnë në modele të ngjashme vendimmarrjeje të centralizuar.

3.1. Kuadri normativ: modelet formale të përzgjedhjes së kandidatëve

Analiza e statuteve tregon se të gjitha partitë parlamentare të shqyrtuara parashikojnë procedura për përzgjedhjen ose verifikimin e kandidatëve për deputetë, por ato ndryshojnë ndjeshëm sipas nivelit të përfshirjes, shkallës së vendimmarrjes dhe rolit të anëtarësisë dhe strukturave lokale.

Tek shumica e partive (VMRO-DPMNE, BDI/BDI, Alternativa), përzgjedhja e kandidatëve është e përqendruar tek organet qendrore ose ekzekutive, ndërsa organet më të larta kryejnë kryesisht verifikim formal, duke i përshtatur ato modele përzgjedhjeje të kontrolluara nga elita me rol të kufizuar të anëtarësisë (Rahat & Hazan, 2001; Katz & Mair, 1995).

Tek Levica, edhe pse statuti parashikon nominim kolektiv dhe mundësi për debat të brendshëm, përqendrimi i kompetencave vendimmarrëse, roli i fortë i drejtuesve dhe mungesa e kriterëve të qarta rezultojnë në një përzgjedhje të ngjashme me orientim të centralizuar në praktikë (Levica, Statuti, 2019; WFD, 2024).

SDSM dallon normativisht me vendosjen e zgjedhjeve të drejtpërdrejta brenda partisë për presidentin, si një mekanizëm relativisht përfshirës për përzgjedhjen e drejtuesve. Megjithatë, edhe pse statuti parashikon të drejtën e organizatave lokale për të propozuar kandidatë, ky pjesëmarrje ka një karakter iniciativ, por jo të institucionalizuar, sepse nuk shoqërohet me detyrime procedurale të qarta për organet qendrore, duke rezultuar në përzgjedhje kryesisht të centralizuar (SDSM, Statuti, 2020; WFD, 2024).

Ndryshe, Aleanca për Shqiptarët rregullon në mënyrë të qartë të drejtën e strukturave lokale për të propozuar kandidatë përmes një procedure formale, duke krijuar një element më të

institucionalizuar “nga poshtë-lart” në përzgjedhjen e kandidatëve, më afër modeleve përfshirëse të njohura në literaturën komparative dhe standardet ndërkombëtare (Scarrow, 2005; OSCE/ODIHR & Venice Commission, 2020).

3.2. Praktika: centralizimi, jo-transparenca dhe mekanizmat joformalë

Pavarësisht nga diversiteti formal i modeleve normative, raportet analitike dhe monitoruese tregojnë një nivel të lartë të centralizimit në praktikë tek pothuajse të gjitha partitë parlamentare. Raportet e OSCE/ODIHR për zgjedhjet parlamentare të fundit evidentojnë se proceset e përgatitjes së listave të kandidatëve karakterizohen nga transparencë e kufizuar dhe pjesëmarrje minimale e anëtarësisë më të gjerë, ndërsa vendimet zakonisht merren në rrethe të ngushta drejtuese (OSCE/ODIHR, 2024).

Indeksi i transparencës së partive politike (WFD, 2024) tregon se shumica e partive nuk kanë kriteret të publikuara për përzgjedhjen dhe renditjen e kandidatëve, as arsyetime të qarta për listat përfundimtare, duke kufizuar llogaridhënien e brendshme dhe duke forcuar perceptimin për përzgjedhje të bazuar në besnikëri. Analizat e IDSCS tregojnë se konsultimet e brendshme shpesh kanë karakter formal ose simbolik, pa ndikim thelbësor mbi vendimet përfundimtare, duke krijuar një hendek midis dispozitave statutores dhe praktikës reale – një model tipik për sistemet partiake post-transicionale (IDSCS, 2023; Vachudova, 2020).

3.3. Pasojat mbi autonominë dhe përgjegjësinë e deputetëve

Përzgjedhja e centralizuar e kandidatëve ka pasoja të drejtpërdrejta mbi autonominë e deputetëve të zgjedhur. Studimet komparative tregojnë se kur karriera politike e një deputeti varet nga vendimet e drejtuesve qendrorë të partisë, përgjegjësia e tij kryesore kthehet nga zgjedhësit tek elita partiake që e konfirmoi si kandidat (Carey & Shugart, 1995; Rahat, 2007).

Në kontekstin e Maqedonisë së Veriut, kjo forcohet edhe më shumë nga sistemi zgjedhor me lista të mbyllura, ku renditja e kandidatëve është vendimtare për zgjedhjen. Si rezultat, disiplinë partiake bëhet norma dominuese, ndërsa iniciativa ligjvënëse individuale dhe pozicioni kritik brenda grupit parlamentar janë strukturalisht të penguar (Komisioni Evropian, 2024; WFD, 2024).

3.4. Norma kundrejt praktikës: mos-përputhjet kryesore

Analiza sintetike tregon disa mos-përputhje të përsëritura:

- **Procedura formale pa pjesëmarrje reale** – edhe pse statutet parashikojnë kanale për vendimmarrje kolektive ose verifikim, fuqia praktike mbetet e përqendruar tek drejtuesit e ngushtë.
- **Mungesa e kriterëve transparente** – mungesa e rregullave të qarta dhe të publikuara për përzgjedhjen dhe renditjen e kandidatëve, që dëmton integritetin e procesit (WFD, 2024).

- **Llogaridhënie e dobët e brendshme** – mekanizma të kufizuar për pjesëmarrësit që të ndikojnë ose të kërkojnë shpjegime për vendimet kadrovike (IDSCS, 2023).

Këto mos-përputhje përputhen me paralajmërimet teorike klasike për “ligjin e hekurt të oligarkisë”, sipas të cilit edhe partitë formal demokratike kanë tendencë drejt përqendrimit të pushtetit (Michels, 1962).

4. Ndikimi i organizimit brenda partisë mbi procesin legjislativ dhe llogaridhënien parlamentare

Organizimi brenda partisë – veçanërisht mënyra se si përzgjidhen kandidatët, si shpërndahen kompetencat brenda partisë dhe si kontrollohen deputetët – ka ndikim të drejtpërdrejtë mbi cilësinë e procesit legjislativ, autonominë e deputetëve dhe kapacitetin e Kuvendit për mbikëqyrje dhe llogaridhënie. Në sistemet parlamentare, partitë funksionojnë si “porta kryesore” për karrierën politike dhe aksesin në burime, prandaj rregullat organizative (formale dhe joformale) formësojnë motivimin e deputetëve: a është përgjegjësia e tyre drejtuar ndaj votuesve dhe interesit publik, apo ndaj udhëheqjes qendrore të partisë (Sartori, 2005; Katz & Mair, 1995; Carey & Shugart, 1995).

Kjo pjesë lidhet me gjetjet paraprake për dizajnin normativ (modelet kongresuale, centralizimi, mekanizmat e përzgjedhjes së kandidatëve) dhe efektet e pritshme, shpesh të evidentuara edhe në raporte mbi parlamentin: disiplinë partiake, iniciativë ligjvënëse individuale e kufizuar, dominim i ekzekutivit në krijimin e ligjeve dhe mbikëqyrje e dobët. Këto efekte korrespondojnë me standardet ndërkombëtare dhe raportet monitoruese, që theksojnë rëndësinë e partive transparente dhe mbikëqyrjes efektive parlamentare si pjesë të qeverisjes demokratike dhe sundimit të ligjit (OSCE/ODIHR & Komisioni i Venecias, 2020; Komisioni Evropian, 2024; GRECO, 2023).

4.1. Nga përzgjedhja e kandidatëve tek disiplina: “lidhja e besnikërisë”

Literatura komparative tregon se mekanizmi më i fuqishëm përmes të cilit partitë kontrollojnë grupin parlamentar është kontrolli mbi përzgjedhjen e kandidatëve dhe avancimin politik. Kur kandidatët varen nga organet qendrore (komitetet ekzekutive, presidiumet, drejtuesit e ngushtë), “principal-i” (elita partiake) forcon kontrollin mbi “agjentin” (deputetin), çka zakonisht rezulton në disiplinë të lartë dhe autonomi më të ulët (Rahat, 2007; Hazan & Rahat, 2010).

Në kontekstin e Maqedonisë së Veriut, ku zakonisht përdoren lista të mbyllura dhe renditje e kontrolluar nga partia, pritet që deputetët të orientojnë “karrierën-përgjegjësi” drejt qendrave të pushtetit partiak, e jo drejt strukturave territoriale, lokale apo anëtarësisë. Vlerësimet analitike mbi demokracinë brenda partisë dhe transparencën (sidomos WFD, 2024; IDSCS, 2023) tregojnë se centralizimi dhe mungesa e transparencës në proceset e brendshme zvogëlojnë konkurrencën e brendshme dhe pluralizmin e qëndrimeve, duke u reflektuar indirekt edhe në punën e parlamentit.

4.2. Procesi legjislativ: dominimi i ekzekutivit dhe rol parlamentar i kufizuar

Në sisteme me disiplinë të fortë partiake dhe parti të centralizuara, procesi legjislativ shpesh karakterizohet nga dominimi i ekzekutivit dhe trajtimi i Kuvendit si organ për verifikim formal të propozimeve qeveritare. Në kuadër komparativ, kjo lidhet me konceptin e “dobësisë parlamentare”, ku elitat partiake dhe qeveria kontrollojnë agjendën, afatet dhe përmbajtjen e ligjit, në vend që të nxisin diskutime cilësore dhe përmirësim ekspertësh përmes komisioneve dhe debatit plenues në organin kryesor ligjvënës – Kuvendin (Sartori, 2005; Carey & Shugart, 1995).

Raportet monitoruese për proceset zgjedhore dhe qeverisjen demokratike (OSCE/ODIHR, 2024) evidentojnë dobësi strukturore lidhur me transparencën, konkurrencën partiake dhe kushtet institucionale që ndikojnë në ciklin demokratik. Ndërsa raportet për sundimin e ligjit dhe politikave anti-korrupsion (Komisioni Evropian, 2024; GRECO, 2023) theksojnë rëndësinë e Kuvendit si mekanizëm mbikëqyrës – duke nënkuptuar se autonomi e ulët parlamentare dhe mungesë efektive e kontrollit përbëjnë rrezik sistemik për sundimin e ligjit.

4.3. Komisionet, debatet dhe ekspertiza: si logjika brenda partisë formëson “cilësinë e debatit”

Niveli i pluralizmit dhe konkurrencës brenda partisë ndikon nëse deputetët do të veprojnë si bartës të politikave, do të investojnë në ekspertizë dhe do të përdorin mekanizmat komisionerë për përmirësimin e ligjeve. Kur organizimi partiak është i centralizuar dhe avancimi lidhet me besnikëri, deputetët kanë stimuj të shmangin devijimin publik nga linja e drejtuesve dhe të kufizojnë profilizimin individual përmes amendamenteve apo debateve kritike (Rahat, 2007).

Raportet vendore analitike mbi dialogun politik dhe praktikat demokratike të brendshme (IDSCS, 2023; KAS/IDSCS) identifikojnë zakonisht nivel të ulët të pluralizmit të brendshëm si faktor që dobëson debatin publik dhe cilësinë institucionale të vendimmarrjes. Kjo është veçanërisht e rëndësishme për komisionet, ku cilësia e debatit dhe përfshirja e palëve të interesuara shpesh varet nga mundësia që shumica parlamentare të lejojë input real komisioner, ose ta trajtojë procesin si të drejtuar nga partia.

4.4. Mbikëqyrja dhe llogaridhënia parlamentare: kur disiplina partiake redukton kontrollin

Funksioni kryesor i Kuvendit është mbikëqyrja e ekzekutivit përmes pyetjeve parlamentare, interpelacioneve, debateve mbikëqyrëse dhe kontrolleve komisionere. Në kushte të disiplinës së lartë partiake, mbikëqyrja parlamentare shpesh bëhet asimetrike: deputetët e shumicës shmangin iniciimin e mbikëqyrjes që mund të ekspozojë kabinetin “e tyre” ndaj kritikës, ndërsa opozita, edhe pse më aktive, ka mekanizma të kufizuar për të ndikuar në rezultatet. Ky model është i njohur në literaturën mbi qeverisjen partiake dhe demokracinë përfaqësuese (Carey & Shugart, 1995; Katz & Mair, 1995).

Raportet mbi sundimin e ligjit dhe mekanizmat anti-korrupsion (Komisioni Evropian, 2024; GRECO, 2023) e trajtojnë mbikëqyrjen institucionale të fortë si element kyç për parandalimin e

korupsionit dhe keqpërdorimit të burimeve. Në këtë kontekst, autonomi e kufizuar parlamentare – e cila mund të rrjedhë nga partitë e centralizuara dhe përzgjedhja e kontrolluar e kandidatëve – përbën një rrezik indirekt, por të rëndësishëm për llogaridhënien publike.

4.5. Transparenca e partive, integriteti dhe besimi në parlament

Dallimet normative që shfaqen në statute (p.sh. dispozita të qarta për informim dhe transparencë tek disa parti) janë të rëndësishme, sepse besimi publik në parlament dhe demokraci lidhet me perceptimin nëse partitë janë të hapura dhe llogaridhënëse apo struktura të mbyllura elitare. Indeksat analitikë dhe vlerësimet e transparencës së partive tregojnë se transparenca në funksionimin e brendshëm, financat dhe proceset e vendimmarrjes është kritike për integritetin politik, ndërsa standardet ndërkombëtare e konsiderojnë këtë si parakusht për konkurrencë demokratike dhe përgjegjësi.

Në praktikë, kur proceset e përzgjedhjes dhe vendimmarrjes janë jo-transparente, rritet rreziku që deputetët të perceptohen si “delegatë të partisë/elites drejtuese”, dhe jo si përfaqësues të qytetarëve. Kjo dobëson legjitimitetin publik të procesit legjislativ, ul besimin në institucione dhe krijon përshtypjen e një “rrethi politik të mbyllur” dhe “kartelizimi”, në përputhje me paralajmërimet teorike për tendencat oligarkike në organizimin e partive (Michels, 1962; Katz & Mair, 1995).

5. Përfundim

Ky dokument tregon se organizimi brenda partive dhe proceset e përzgjedhjes së kandidatëve në partitë parlamentare në Maqedoninë e Veriut përbëjnë një faktor kritik, por shpesh të neglizhuar, që ndikon drejtpërdrejt në funksionimin e pushtetit legjislativ, cilësinë e përfaqësimit politik dhe llogaridhënien publike.

Analiza e statuteve dhe aktet e brendshme përkatëse tregon se, megjithëse ekzistojnë procedura demokratike dhe organe kolektive formale, dizajni normativ mbetet kryesisht i centralizuar, me rol të kufizuar të anëtarësisë dhe strukturave lokale në vendimet kyçe kadrovike. Këto gjetje konfirmohen edhe nga raportet analitike dhe monitoruese, që evidentojnë një hendek të konsiderueshëm midis rregullave formale dhe praktikës reale.

Analiza e mëtejshme tregon se këto modele kanë pasoja të qarta institucionale, duke përfshirë disiplinë të lartë partiake, autonomi të kufizuar të deputetëve, dominim të ekzekutivit në procesin legjislativ dhe dobësim të mbikëqyrjes parlamentare. Në këtë kontekst, demokracia brenda partisë nuk është vetëm një çështje e brendshme e partive, por një element thelbësor i qeverisjes demokratike dhe interesit publik.

Përputhshmëria me standardet ndërkombëtare dhe rekomandimet sugjeron se përmirësimi i transparencës, inkluzivitetit dhe llogaridhënies në proceset brenda partive përbën një mundësi të rëndësishme, por ende të pakapitalizuar, për forcimin e Kuvendit si institucion dhe për rritjen e besimit në proceset demokratike.

6. Gjetjet kryesore dhe rekomandimet

6.1. Gjetjet kryesore

Bazuar në analizën e kuadrit normativ, praktikave dhe efektet e tyre institucionale, mund të përmbliidhen gjetjet kyçe:

- Edhe pse të gjitha partitë e shqyrtuara formalizojnë procedura për përzgjedhjen e kandidatëve, fuqia reale vendimmarrëse është e përqendruar në organet qendrore të ngushta, me pjesëmarrje të kufizuar të anëtarësisë dhe strukturave lokale (Katz & Mair, 1995; WFD, 2024).
- Mungesa e kriterëve të qarta dhe të publikuara për përzgjedhjen e kandidatëve dobëson llogaridhënien e brendshme dhe rrit varësinë e deputetëve ndaj udhëheqjes partiake (IDSCS, 2023; OSCE/ODIHR, 2024).
- Përzgjedhja e centralizuar e kandidatëve lidhet drejtpërdrejt me disiplinë të lartë partiake dhe autonomi të ulët individuale ligjvënëse, duke kufizuar mundësinë për diskutim kritik dhe përmirësim ekspertësh të ligjeve dhe proceseve legjislative (Rahat, 2007; Hazan & Rahat, 2010; Komisioni Evropian, 2024).
- Kontrolli i fortë partiak mbi grupet parlamentare kontribuon në dobësimin e rolit mbikëqyrës të Kuvendit, veçanërisht ndaj ekzekutivit, duke paraqitur rrezik sistemik për llogaridhënien publike dhe përpjekjet anti-korrupsion (GRECO, 2023; Komisioni Evropian, 2024).
- Transparenca e kufizuar e proceseve brenda partive ndikon negativisht mbi besimin publik në parlament dhe institucionet politike, duke konfirmuar tezën për tendenca strukturore oligarkike në funksionimin partiak (Michels, 1962; WFD, 2024).

6.2. Rekomandimet

Rekomandimet janë strukturuar sipas nivelit të veprimit dhe periudhës kohore, për t'u realizuar dhe për t'u harmonizuar me kuadrin institucional ekzistues.

6.2.1. Rekomandime në nivelin brendapartiak

Afat i shkurtër (0–6 muaj):

- Miratimi dhe publikimi i kriterëve të qarta, të matshme dhe të verifikueshme për përzgjedhjen dhe renditjen e kandidatëve, duke përfshirë standarde profesionale, të integritetit dhe përfaqësueshmërie, sipas rekomandimeve të OSCE/ODIHR dhe Komisionit të Venecias për transparencë dhe barazi në konkurrencën politike.
- Publikimi i hapësirave kohore dhe hapave në procesin e përzgjedhjes së kandidatëve, për të reduktuar vendimet ad-hoc dhe ndikimin joformal të udhëheqjes së ngushtë.

Afat mesëm (6–18 muaj):

- Forcimi i rolit të strukturave lokale dhe tematike në nominimin e kandidatëve, përmes kuotave të përcaktuara në statut ose fazave të obligueshme konsultative, ku organet qendrore do të kenë detyrimin të shqyrtojnë dhe argumentojnë të gjitha propozimet e dorëzuara.
 - Institucionalizimi i raporteve të rregullta të grupeve parlamentare ndaj anëtarësisë së partisë, duke krijuar llogaridhënie dypalëshe – jo vetëm nga përfaqësuesit e zgjedhur ndaj udhëheqjes, por edhe ndaj organizatave lokale dhe bazës më të gjerë të anëtarësisë.
-

6.2.2. Rekomandime në nivel parlamentar dhe institucional

Afat mesëm:

- Vënia në vend e mekanizmave të formalizuar ndërpartiakë për mbikëqyrje dhe bashkëpunim, veçanërisht në kontrollin e ekzekutivit, për të reduktuar logjikën ekskluzive partiake.
- Forcimi i kapaciteteve ekspertësh dhe analitike të Kuvendit, për të mbështetur vendimmarrje ligjore të informuar dhe të pavarur nga udhëzimet partiake.

Afat i gjatë:

- Rishikimi i mundshëm i reformave institucionale dhe zgjedhore për të forcuar mandatet individuale të deputetëve dhe llogaridhënien e tyre ndaj qytetarëve, në përputhje me standardet demokratike evropiane.
 - Kufizimi i mekanizmave joformalë të disiplinës partiake në parlament përmes rregullave të qarta për votim dhe argumentimin e vendimeve.
-

6.2.3. Rekomandime për organet mbikëqyrëse dhe rregullatore

- Mbështetje për analiza të pavarura dhe të rregullta mbi demokracinë brendapartiake dhe efektet e saj institucionale.
- Vënia në vend e protokolleve të qarta për veprim publik mbi gjetjet e organeve mbikëqyrëse, duke përfshirë detyrimin për përgjigje institucionale ndaj dobësive të identifikuara.
- Forcimi i kapaciteteve të institucioneve mbikëqyrëse për analizën e proceseve brendapartiake, veçanërisht në fushat e transparencës, integritetit dhe llogaridhënies.

Literatura dhe burimet e përdorura

I. Kuadri ligjor dhe institucional

- Ligji për partitë politike. Tekst i konsoliduar. Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut.
- Kodi Zgjedhor. Tekst i konsoliduar. Komisioni Shtetëror Zgjedhor i Republikës së Maqedonisë së Veriut.

II. Standardet ndërkombëtare dhe raportet monitoruese

- OSCE/ODIHR & Komisioni i Venecias. (2020). Guidelines on Political Party Regulation (Edition II).
- OSCE/ODIHR. (2024). Raporti Final mbi Zgjedhjet Presidenciale dhe Parlamentare në Maqedoninë e Veriut.
- Komisioni Evropian. (2024). Raporti mbi Sundimin e Ligjit – Kapitulli për Maqedoninë e Veriut.
- GRECO. (2023). Raporti i Rrethit të Katërt dhe të Pestë të Vlerësimit – Maqedonia e Veriut.

III. Raporte analitike dhe kërkimore

- Westminster Foundation for Democracy (WFD). (2024). Indeksi i Transparencës së Partive Politike në Maqedoninë e Veriut.
- Institute for Democracy “Societas Civilis” – Shkup (IDSCS). (2023). Dialogu Politik dhe Demokracia e Brendshme në Partitë Politike.
- Konrad Adenauer Stiftung & IDSCS. Analiza e Demokracisë së Brendshme në Partitë Politike në Maqedoni.
- Zyra Shtetërore e Auditimit. Raporte Vjetore mbi Operacionet Financiare të Partive Politike.
- Komisioni Shtetëror për Parandalimin e Korrupsionit. Raporte Vjetore mbi Financimin e Partive Politike.

IV. Statutet dhe aktet interne të partive politike

- SDSM (2020). Statuti i SDSM.
- VMRO-DPMNE (2021). Statuti i VMRO-DPMNE (tekst i pastruar).
- Levica (2019). Statuti i Levicës.
- BDI (2014). Statuti i Bashkimit Demokratik për Integrim.
- Aleanca për Shqiptarët (2024). Statuti i Aleancës për Shqiptarët.
- Alternativa (2023). Statuti i Alternativës (tekst i pastruar).

(Shënim: analiza bazohet ekskluzivisht në versione publike dhe të verifikuara të statuteve dhe akteve interne.)

V. Literatura akademike

- Carey, J. M., & Shugart, M. S. (1995). Incentives to cultivate a personal vote...
 - Hazan, R. Y., & Rahat, G. (2010). Democracy within Parties...
 - Katz, R. S., & Mair, P. (1995). Changing models of party organization...
 - Kitschelt, H. (2000). Linkages between citizens and politicians...
 - Michels, R. (1962). Political Parties: A Sociological Study...
 - Rahat, G. (2007). Candidate selection: The choice before the choice...
 - Scarrow, S. E. (2005; 2015). Political Parties and Democracy...
 - Sartori, G. (2005). Parties and Party Systems
-
- Vachudova, M. A. (2020). Political Parties and Democratic Change in the Western Balkans. Comparative Politics and European Studies (botime të ndryshme).